

UDK: 101.7

ABU NASR FOROBIYNING ILMIY-FALSAFIY MEROSINING BUGUNGI BARKAMOL SHAXS TARBIYALASHDAGI AHAMIYATI

Hasanov Mirshod Nu‘monovich*TMCI “Tillar va ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası dotsenti v.b.**mirshodhasanov02@gmail.com**[tel: 909511099](tel:909511099)*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Abu Nasr Forobiyning ilmiy-falsafiy merosining bugungi barkamol shaxs tarbiyalashdagi ahamiyati hamda Forobiyning hayoti ilmiy-falsafiy qarashlarida inson aql-zakovatini birlamchi o‘ringa qo‘yganligi, allomaning insonni anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlari haqidagi qarashlari, shuningdek, uning madaniy va ijtimoiy faoliyatining biologik asoslarini o‘z ichiga oladi. Forobiy inson, uning dunyo tarqiyotining eng mukammal va yetuk yakuni sifatida etirofi, uning asarlarida insonga tarbiya va ta‘lim berish zarurligi kabi masalalar taxlil etilgan.

***Kalit so‘zlar:** Forobiy, inson aql-zakovati, ta‘lim-tarbiya, bilish, metodologiya falsafa, dialektika, sofistika, ritorika, poetika, mantiq, dunyoqarash.*

ABSTRACT

This article examines the importance of Abu Nasr Al-Farabi's scientific and philosophical heritage in the upbringing of a well-rounded individual today, the fact that Al-Farabi's life gave priority to human intelligence in his scientific and philosophical views, the scientist's views on the anatomical, physiological and psychological characteristics of man, as well as the biological foundations of his cultural and social activities. Al-Farabi's recognition of man as the most perfect and mature end of world development, and the need to educate and train a person in his works are analyzed.

***Keywords:** Al-Farabi, human intelligence, education, knowledge, methodology, philosophy, dialectics, sophistry, rhetoric, poetics, logic, worldview.*

KIRISH

Jahon mamlakatlari taraqqiyotida ilm-fan muhim o‘rin egallayotgan bir davrda, tarixiy mutafakkirlarning ilmiy merosini chuqur o‘rganish, tadqiq etish dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda. Dunyoning turli nuqtalarida sodir bo‘layotgan voqealar, qolaversa, globallashuvning shiddatli tus olayotgani ortidan paydo

bo'layotgan ma'naviy-ruhiy tahdidlarga qarshi ilm-fanni chuqur singdirish orqali yoshlarda mustahkam immunitet shakllantirish zarurati namoyon bo'lmoqda. Shu boisdan ham Sharqning buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiyning falsafiy antropologiya negizida inson, axloq, adolat, baxt, insonparvarlik, tinchlik va ma'rifatparvarlik kabi qarashlaridan foydalanish taqozo etilmoqda. Abu Nasr Forobiyning insonning anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlari haqidagi qarashlari, uning madaniy va ijtimoiy faoliyatining biologik asoslarini o'z ichiga oladi. Inson ma'naviy-axloqiy kamolotining muhim belgisi, nafaqat o'tmish va kelajak bilan bog'liqlikni idrok etish va tushunish, balki hozirgi insonning rang-barangligi va teranligi bilan o'lganadigan ruhiy munosabatlardan iboratdir. Ana shu ilk Uyg'onish davrining qomusiy olimi, antik yunon falsafasini qaytadan jonlantirgan, yangi falsafiy nazariya va xulosalar bilan boyitgan, Sharq musulmon falsafasini yaratgan daho Abu Nasr Forobiyning qarashlari asosida inson, uning yaratuvchilik faoliyati yotadi. Inson Alloh tomonidan yaratilgan barcha jonzotlarning gultojisi, sababi uning hatti-harakati boshqa mavjudotlarga ato etilmagan sifatda – aqlda deb ko'rsatadi. Shu boisdan ham «islom olamining mutafakkirlari asarlarini, ularning butun jahon sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan bebaho hissasini chuqur o'rganish, teran anglash va keng ommalashtirish» dolzarb ahamiyatga ega [1].

Abu Nasr Forobiyning falsafiy merosi bugungi kunda butun dunyo olimlari tomonidan chuqur o'rganilmoqda. Mustaqillik yillarida ajdodlarimizning boy ma'naviy-falsafiy merosini tadqiq qilishga munosib darajada e'tibor qaratib kelinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi Farmonining “Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish” deb nomlangan beshinchi ustuvor vazifasidagi 73-maqsadda, aynan, “Buyuk ajdodlarimizning boy ilmiy merosini chuqur o'rganish va keng targ'ib etish” ko'zda tutilgan. Mazkur vazifa ajdodlarimizning boy ma'naviy merosini ilmiy jihatdan chuqur tadqiq qilish hamda o'sib kelayotgan yoshlar o'rtasida keng targ'ib qilishni nazarda tutadi[2].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Abu Nasr Forobiy – o'rta asr sharqining mashhur mutafakkiri, qadimgi yunon falsafasining Sharqdagi eng yirik davomchisi va targ'ibotchisidir. Abu Nasr Forobiy Sirdaryo bo'yidagi O'tror (Forob) shahrida 873-yilda turkiy qabilalardan bo'lgan harbiy xizmatchi oilasida tug'ilib, Shosh (Toshkent), Buxoro shaharlarida o'qidi, Keyinroq o'z ma'lumotini oshirish uchun arab xalifaligining madaniy markazi

boʻlgan Bagʻdodga keldi. Bagʻdodda bu davrda musulmon dunyosining turli oʻlkalaridan, xususan, Markaziy Osiyodan kelgan koʻp ilm ahllari toʻplangan edi. U yerga bora turib Forobiy Eron shaharlari – Isfahon, Hamadon, Rayda va boshqa joylarda boʻldi. Forobiy Bagʻdodda al-Mutaddil (829-902), al-Muqtafiy (902-908), al-Muqtadir (908-932) xalifaliklari davrida yashadi. [3].

Abu Nasr Forobiy turli sohalarga oid ilmiy asarlar qoldirdi. oʻz davrining faylasufi, musiqachisi, shoiri, qomusiy olimi sifatida shuhrat qozondi. Alloma “Aql haqidagi risola” “Falsafadan oldin nimani oʻrganish kerak”, “Falsafa manbalari”, “Masalalar manbalari” kabi 160 dan ortiq risolalar yozgan.

“Forobiy” uning taxallusi boʻlib, toʻliq nomi Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uslugʻ Tarxon – jahon madaniyatiga katta hissa qoʻshgan Markaziy osiyolik mashhur faylasuf, qomusiy olimdir. Oʻrta asrning bir qancha ilmiy yutuqlari, umuman, Yaqin va Oʻrta Sharq mamlakatlarida taraqqiyparvar ijtimoiy-falsafiy tafakkur rivoji uning nomi bilan bogʻliq. Forobiy oʻz zamonasi ilmlarining barcha sohasini mukammal bilganligi va bu ilmlar rivojiga katta hissa qoʻshganligi, yunon falsafasini sharhlab, dunyoga keng tanitganligi tufayli Sharq mamlakatlarida uning nomi ulugʻlanib, “Al-Muallim as-soniy” – “Ikkinchi muallim” (Aristoteldan keyin), “Sharq Arastusi” deb yuritilgan.

Taxminan 941-yildan boshlab, Forobiy Damashqda yashagan. Shahar chekkasidagi bogʻda qorovul boʻlib, kamtarona kun kechirib, ilm bilan shugʻullangan. Soʻnggi yillar u Halab (Aleppo) hokimi Sayfuddavla Hamdamid (943-967) iltifotiga sazovor boʻldi. Tadqiqotlar uning Halabdagi hayotini eng samarali hisoblaydilar. Chunki bu hokim hurfikrliligi, ilm-fanga eʼtibor berganligi bilan ajralib turgan. U Forobiyni saroyga taklif etadi, lekin Forobiy bunga koʻnmaydi, oddiy hayot kechirishni afzal koʻradi. Forobiy 949-950-yillarda Misrda, soʻng Damashqda yashab, 950-yilda vafot etgan va “Bob as-sagʻir” qabristoniga dafn qilingan[4].

Forobiy oʻrta asr davri tabiiy-ilmiy va ijtimoiy bilimlarining qariyb barcha sohalarida 160 dan ortiq asar yaratgan. U turli bilimlarning nazariy tomonlari, falsafiy mazmuni bilan koʻproq qiziqqanligi uchun uning asarlarini 2 guruhga ajratish mumkin:

- 1) yunon faylasuflari, tabiatshunoslarining ilmiy merosini izohlash, targʻib qilish va oʻrganishga bagʻishlangan asarlar;
- 2) fanning turli sohalariga oid mavzulardagi asarlar.

Forobiy qadimgi yunon mutafakkirlari – Platon, Aristotel, Evklid, Ptolomey, Porfiriylarning asarlariga sharhlar yozgan. Ayniqsa, Aristotel asarlari (“Metafizika”, “Etika”, “Ritorika”, “Sofistika”) va boshqalarni batafsil izohlab, qiyin joylarini tushuntirib bera olgan, kamchiliklarini koʻrsatgan, ayni vaqtda, bu asarlarning

umumiy mazmunini ochib beruvchi maxsus asarlar yozgan. Forobiy sharhlari Oʻrta va Yaqin Sharq ilgʻor mutafakkirlarining dunyoqarashini shakllantirishda, ularni Aristotel gʻoyalari ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega boʻldi. Abu Ali ibn Sino Forobiy sharhlarini oʻqib, Aristotel asarlarini tushunganligini alohida taʼkidlaydi. Forobiyning sharh yozish faoliyati faqat Sharqningina emas, oʻrta asr Yevropasini ham yunon ilmi bilan tanishtirishda katta rol oʻynadi. Bu faoliyat uning ilmiy tafakkuri taraqqiyotining birinchi bosqichini tashkil etadi. Bu bosqich, Forobiy uchun oʻziga xos maktab xizmatini oʻtagan va yangi mavzularda tadqiqotlar olib borishga zamin hozirlagan.

Forobiyning bunday asarlarini mazmuniga qarab, quyidagi guruhlarga boʻlish mumkin:

1) falsafaning umumiy masalalariga, yaʼni, bilimning umumiy xususiyatlari, qonuniyatlari va turli kategoriyalariga bagʻishlangan asarlar;

2) inson bilish faoliyatining falsafiy tomonlariga bagʻishlangan, yaʼni, bilishning shakllari, bosqichlari, usullari haqidagi asarlar;

3) falsafa va tabiiy fanlarning fan sifatidagi mazmuni, tematikasi haqidagi asarlar;

4) moddaning miqdori, fazoviy va hajmiy munosabatlarini oʻrganishga bagʻishlangan, yaʼni, matematika fanlari – arifmetika, geometriya, astronomiya va musiqaga oid asarlar;

5) modda xossalari va turlarini, noorganik tabiatning, hayvonlar va inson organizmining xususiyatlarini oʻrganuvchi, yaʼni, tabiiy fanlar – fizika, kimyo, optika, tibbiyot, biologiyaga bagʻishlangan asarlar;

6) tilshunoslik, sheʼriyat, notiqlik sanʼati, xattotlikka oid asarlar;

7) ijtimoiy-siyosiy hayot, davlatni boshqarish masalalariga, axloq, tarbiyaga bagʻishlangan, yaʼni, huquqshunoslik, etika, pedagogikaga doir asarlar.

Alqissa, Forobiyning ilmiy merosi, umuman, oʻrta asr Sharqining madaniy-maʼnaviy hayotiga, tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-siyosiy masalalarigadoir juda boy maʼlumotlar beradi [5].

-Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Mutafakkir oʻz asarlarini oʻsha davrda Sharq mamlakatlarida ilmiy-adabiy til hisoblangan arab tilida yozadi. Forobiy, shuningdek, arab va fors tillarida falsafiy mazmundagi sheʼrlar ham bitgan. Forobiy asarlari XII- XIII asrlardayoq, lotin, qadimigi yahudiy, fors tillariga, keyinchalik boshqa tillarga ham tarjima qilinib, dunyo boʻylab keng tarqalgan. Soʻnggi asrlarda koʻchirilgan nusxalari koʻp mamlakatlarning kutubxona va muassasalarida saqlanadi. Toshkentdagi Sharqshunoslik institutida qadimgi Sharq

faylasuflari asarlaridan jami 107 risolani o‘z ichiga olgan (jumladan, Forobiyning 16 arabcha risolasi) “Hakimlar risolalari to‘plami” (“Majmuat rasoil al-hukamo”, Qo‘lyozmalar fondi, 2385-in.) bor. Bu noyob qo‘lyozma Forobiy asarlarini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. To‘plamdagi Forobiy risolalari 1975-yili qisman o‘zbek tiliga tarjima qilinib nashr etildi.

Forobiy aqlli inson haqida gapirib bunday yozadi:”Aqlli deb shunday kishilarga aytiladiki, ular fazilatli, o‘tkir mulohazali, foydali ishlarga berilgan, zarur narsalarni kashf va ixtiro etishga, zo‘r iste‘dodga ega, yomon ishlardan o‘zini chetga olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deydi. Yomon ishlarni o‘ylab topish uchun zehn-idrokka ega bo‘lganlarni aqlli deb bo‘lmaydi, ularni ayyor, aldoqchi degan nomlar bilan atamoq lozim”.Forobiy dunyoqarashining shakllanishiga asosan Sharqning qadimgi ilg‘or madaniyati an‘analari, arab xalifaligiga qarshi xalq harakatlari, o‘rta asr tabiiy-ilmiy tafakkur yutuqlari, Yunonistonning falsafiy merosi ta‘sir ko‘rsatdi. Forobiy, avvalambor, Aristotel ta‘limotini tiklash, asoslash va ilg‘or tomonlarini so‘nggi ilmiy yutuqlar asosida rivojlantirishga harakat qilib, Sharq aristotelizm oqimini vujudga keltirdi. Bu oqimning uslubi, muhim masalalari va kategoriyalarini ishlab chiqdi.

Forobiy o‘z davridayoq buyuk olim sifatida mashhur bo‘lganligining e‘tirofi shundaki, Sharq xalqlarida u haqda turli hikoya, rivoyatlar vujudga kelgan. O‘rta asr olimlaridan ibn Xallikon, ibn al-Kiftiy, ibn Abi Usabi‘a, Bayhaqiylar o‘z asarlarida Forobiy ijodini o‘rganib, uning g‘oyalarini rivojlantirganlar. Xususan, Ibn Rushd Forobiy asarlarini o‘rganibgina qolmay, ularga sharhlar ham yozdi. Taraqqiyparvar insoniyat Forobiy ijodiga hurmat bilan qarab, uning merosini chuqur o‘rganmoqda. Yevropa olimlaridan B. M. Shtrenshneyder, Karra de Vo, T. U. Buur, R. Xammond, R. de Erlanje, F. Deteritsi, G. Farmer, N. Rishar, G. Ley, Sharq olimlaridan Nafisiy, Umar Farrux, Turker, M. Maxdi va boshqalar Forobiy merosini tadqiq etishga muayyan hissa qo‘shdilar. Keyingi yillarda uning ijodi va ta‘limotiga bag‘ishlangan bir qancha tadqiqotlar, asarlar yuzaga keldi.

Yaqin va O‘rta Sharqda “Ikkinchi muallim” deb nom qozongan Markaziy osiyolik mashhur olim Abu Nasr Forobiyning mantiq ilmiga qo‘shgan hissasi ham beqiyosdir. Forobiy hali hech bir mutafakkir uddalay olmagan vazifani, ya‘ni, Arastuning va umuman, qadimgi grek mantig‘ini keng tinglovchilar o‘rganishi uchun eng oddiy, tushunarli vosita va uslublarini ishlab chiqishga muvaffaq bo‘lgan. Mantiq tarixchilarining ta‘kidlashicha, Forobiy bu tavsiyalari bilan Arastuning mantig‘iga o‘zgacha fayz kiritib, uning kitobxonlar orasidagi mavqeini yanada ko‘tarilishiga erishdi. Forobiyning mantiqqa oid asarlari jumlasiga “Isaguvchi” (kirish), “Maqulot” (Kategoriya), “Ibora” (Hukm), “Qiyos” (Sillogizm), “Birinchi analitika”, “Burxon”

(Isbotlash-ikkinchi analitika), “Djadal” (Munozara “Dialektika”), “Safsata” (Sofistik raddiya), “Xitoba” (Ritorika), “She’r” (Poetika), “Mantiq ilmiga kirish”, “Aql haqida” “Sillogizm” va “Shartli hukmlar” kabi kitoblarini kiritishimiz mumkin. Forobiy o‘zining asarlarida mantiq ilmi, uning predmeti, tuzilishi, vazifalari, fikrlash jarayonining bosqich va shakllari, mantiqiy qonun-qoidalarini, usul hamda amallari haqida keng ma’lumotlar bergan. Jumladan, mantiq fanining predmeti va tushunchasining etimologiyasi haqida gap ketganda, Forobiy qadimgi grek mutafakkirlariga murojaat qiladi. Uning fikricha, greklar mantiqni uch ma’nodan:

- fikrni til orqali ifodalovchi inson nutqi sifatida;
- inson intellekti yordamida zabt etiluvchi obektlarga yo‘l ko‘rsatuvchi so‘z sifatida;
- olamni bilish uchun insonga in’om etilgan ichki ruhiy kuch sifatida tushunishgan.

Mazkur ta’riflarni to‘ldirgan holda, Forobiy mantiqqa “muayyan qonun-qoidalar asosida insonning fikrlash intellektini yo‘naltiruvchi va takomillashtiruvchi fan” deb ta’rif beradi. Ushbu ta’rifni yanada aniqlashtirsak, Forobiy asarlarida mantiq fanlarning fani sifatida tafakkurning qonun-qoidalarini o‘rganuvchi bosh fan, hatto san’at deb baholanadi. Faqat tafakkur qonunlarigina bizga chin haqiqatni ochib bera oladi. Forobiyning ta’kidlashicha, ularsiz fikrimiz qachon chin, qachon yolg‘onligini yoki qachon xatoga yo‘l qo‘yganligimizni bila olmaymiz. Qolaversa, haqiqat zaminida yotgan qarama-qarshiliklar va ularning yechimlarini topa olmaymiz. Forobiyning asarlarida tushuncha, hukm va xulosa kabi tafakkur shakllari juda keng, qamrovli va batafsil izohlanadi. Ayniqsa, sillogizm, uning paydo bo‘lish asoslari, figura va moduslari ko‘p o‘rganilgan. Forobiyning ta’riflashicha, tushuncha – universal tabiatga ega, hissiy idrok qilinuvchi narsalar haqida bilim beruvchi kategoriya. Bundan tashqari, Forobiyning mantiq tizimida tushunchani shakllantirishning usul va amallari, turlari hamda ularning o‘rtasidagi munosabat masalalari ham keng o‘rin olgan [6].

- **Tahlil va natijalar (Analysis and results).** Forobiy insonni dunyo tarqqiyotining eng mukammal va etuk yakuni deb biladi. Shunga ko‘ra, u o‘z asarlarida insonga tarbiya va ta’lim berish zarurligini aytadi va bunda ta’lim-tarbiya usullaridan kutilgan maqsad asosiy o‘rinni egallashini qayd qiladi. Faylasuf ta’lim-tarbiya tabiat hodisalaridan foydalanish va bu yo‘lda boshqa kishilar bilan to‘g‘ri munosabatda bo‘lib, jamiyatning ichki tartib qoidalarini to‘g‘ri o‘rganib, uning talablariga javob bera oladigan insonni kamol toptirish zarurligini ta’kidlaydi. Forobiy insonning ma’naviy hayotida, asosan, uning ikki tomoniga: aqli-ongiga va axloqiga (xulq-atvoriga) e’tibor beradi. Shuning uchun ta’lim-tarbiya, uning fikricha, insonni

aqliy tomondan ham, axloqiy tomondan ham yetuk va mukammal kishi qilib yetishtirishga qaratilmog‘i lozim. Demak, ta‘lim-tarbiyaning birdan bir vazifasi-jamiyat talablariga to‘la-to‘kis javob bera oladigan va uni bir butunlikda, tinchlikda, farovonlikda saqlab turish uchun xizmat qiladigan ideal insonni tayyorlashdir. Allomaning “Ideal shahar aholi ilmining fikrlari” hamda “Baxt-saodatga erishuv haqida” nomli risolalarida bu fikrlar yanada aniq-ravshan ifodalangan.

Olimning o‘qitirishicha, kimki eng go‘zal va foydali kashf etish fazilatiga ega bo‘lsa, kashf etgan narsasi chindan ham o‘zining va boshqalarning istagiga muvofiq bo‘lsa, u xayrli va naflil bo‘ladi. Olim ta‘lim faqat so‘z va o‘rganish bilan, tarbiya esa, amaliy ish, tajriba bilan amalga oshirilishini aytadi va tarbiyani har bir xalq, millatning amaliy malakalaridan iborat bo‘lgan ish-harakat, kasb-hunarga o‘rganishdan iborat, deb hisoblaydi. Demak, Forobiy ta‘lim va tarbiya berishni bir-biridan farq qiladi. Tarbiya esa amaliy faoliyatida namoyon bo‘ladi, yoshlarga u ma‘lum ish-harakat, kasb-hunar, odob orqali singdiriladi. Ta‘lim-tarbiya jarayonida nazariy bilim bilan amaliy harakat-odat, malaka, faoliyat birlashib boradi, yetuklik shu birlashuvning darajasiga qarab yuzaga keladi. Forobiy ta‘lim-tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi yoki ta‘lim oluvchi shaxsga yakka holda yondashuvni uning tabiiy ruhiy va jismoniy xislatlarini nazarga olish zarurligini ta‘kidlaydi. U bu haqda shunday yozadi: “Bu barcha tabiiy xislatlarni, ularni oliy kamolotga yetkazish yoki shu kamolotga yaqin bo‘lgan darajaga ko‘tarishga xizmat qiluvchi vosita yordamida tarbiyalashga muhtojdir. Insonlar turli ilm, hunar, faoliyatiga moyilligi va qobiliyatligi bilan tabiatan farq qiladilar, teng tabiiy xislatlarga ega bo‘lgan odamlar esa, o‘z tarbiyasi (malakalari) bilan tafovut qiladi. Tarbiyasi jihatdan teng bo‘lganlar esa, bu tarbiya natijalarining turlichaligi bilan bir-birlaridan farq qiladilar. Tarbiya jarayoni, Forobiyning fikricha, tajribali pedagog, o‘qituvchi tomonidan tashkil etilishi, boshqarilib turilishi va ma‘lum maqsadlarga yo‘naltirilishi lozim, chunki, “har bir odam ham baxtini va narsa hodisalarini o‘zicha bila olmaydi. Unga buning uchun o‘qituvchi lozim”. Forobiy ta‘lim-tarbiya berish usullari haqida shunday yozadi: “Amaliy fazilatlar va amaliy san’atlar (kasb hunar va ularni bajarishga odatlantirish masalasiga kelganda, bu odat ikki turli yo‘l bilan hosil qilinadi: birinchi yo‘l - qanoatbaxsh so‘zlar, chorlovchi, ilhomlashtiruvchi so‘zlar yordamida odat hosil qilinadi va malakalar vujudga keltiriladi, odamdagi g‘ayrat, kasb intilish harakatga aylantiriladi). Ikkinchi yo‘l - (yoki ikkinchi usul)- majbur etish yo‘lidir. Bu usul gapga ko‘nmovchi, qaysar shaharliklar va boshqa sahroi xalqlariga nisbatan ishlatiladi. Chunki, ular o‘z istaklaricha, so‘z bilan g‘ayratga kiradiganlardan emasdir. Ammo ulardan qaysi biriki, nazariy bilimlarni o‘rganishga astoyidil kirishsa hamda faoliyati yaxshi bo‘lib, kasb-hunarlarini va juz‘iy san’atlarini egallashga

intilishi bo'lsa, bunday odamlarni majbur etmaslik lozim, chunki maqsad ularni fazilat egasi qilish, kasb- hunar ahillarga aylantirishdir" [7].

Tarbiya berish usuli, Forobiyning fikricha, ikki turli bo'ladi " Avvalgi usul-san'atni o'z rag'batlari bilan o'rganuvchilarga ishlatiladigan usul. Ikkinchi usul esa, majburiy ravishda tarbiyalanuvchilarni tarbiyalash uchun ishlatiladigan usul. Bolalar ustida turgan odam esa muallim bo'lib, u bolalarga tarbiya berishda turli tarbiya usullarida foydalanadi".Forobiy bilimdon, ma'rifatli, yetuk odamlarning obrazini tasvirlab ekan, shundayday deydi:"Har kimki ilm- hikmatni o'rganaman desa, uni yoshligidan boshlasin, sog'ligi haqida qayg'ursin, yaxshi axloq va odobli bo'lsin, so'zning udasidan chiqsin, yomon ishlardan saqlanadigan bo'lsin, barcha qonun-qoidalarni bilsin, bilimdon va notiq bo'lsin, ilmli va dono kishilarni hurmat qilsin, ilm va axilli ilmdan mol-dunyoni ayamasin, barcha mavjud, moddiy narsalar to'g'risida bilimga ega bo'lsin"

Xulosa va takliflar(Conclusion/Recommendation).

Bu fikrlardan Forobiyning ta'lim-tarbiyada, yoshlarni mukammal inson qilib tarbiyalashda, xususan, aqliy- axloqiy tarbiyaga alohida e'tibor berganligi ko'rinib turibdi. Uning e'tiqodicha, bilim va ma'rifatsiz kutilgan maqsadga erishilmaydi va bola ham yetuk bo'lib yetishmaydi. Olim daraxtning yetukligi uning mevasi bilan bo'lganidek, insonning barcha xislatlari ham ta'lim-tarbiya bilan yakunlanishini aytadi.Umuman, Forobiy o'z davridagi yoshlarning ta'lim olishlari bilim egallashlari, hunar o'rganishlari, faoliyat ko'rsatishlari, mehnat qilishlari zarurligi xususida fikrlar bildirgan. Bu fikrlar hozirda ham ta'lim-tarbiyada g'oyat muhimdir.

Abu Nasr Forobiyning inson shaxsining o'ziga xosligi, tarbiyaning real va ma'naviy omillari, uning mazmuniga umuminsoniy, milliy xususiyatlarni kiritish haqidagi ma'rifiy va ijtimoiy-madaniy qarashlari hamda yosh avlodni yuksak ma'naviyatli inson qilib tarbiyalash uchun o'ziga xos shart-sharoit yaratadigan individual - shaxsiy qadriyatlar uning gumanistik falsafadagi istiqbolli yo'nalish sifatidagi mavqeini yanada mustahkamlash muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. 1.Ш.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.35. Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 5 июлдаги янги тахрирдаги “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида” ги Қонуни Тошкент ш., 2021 йил 5 июль,ЎРҚ- 699-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси

тўғрисида” ги ПФ-60-сонли Фармони Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.

3. Хайруллаев М. Шарқ Ренессанси ва Форобий. -Фан ва турмуш”, Тошкет. 1975, 239 –б
4. Абу Наср Форобий. Рисолалар. – Тошкент, “Фан”, 1975.
5. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент, Абдулла қодирий номидаги “Халқ мероси” нашриёти, 1993.
6. Orakbayevna, K. D. (2022). THE IMPORTANCE OF GRAMMAR IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE. *Confrencea*, 7(7), 69-72.
7. Kaipbergenova, D. (2016). СHЕТ TILLARINI (INGLIZ TILI) O’QITUVCHILARINING KASBIY VAZIFALARI VA PEDAGOGIC MAHORATI HAQIDA. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 33(4), 48-50.
8. Kaipbergenova, D. (2017). THE IMPORTANCE OF MATERIAL DESIGNING IN LANGUAGE TEACHING. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 34(3), 62-63.
9. Каипбергенова, Д. О. (2016). The role of language learning strategies in learning foreign languages. *Молодой ученый*, (12-4), 83-85.
10. Sport, H. (2016). Cognitive factors: systematically forgetting in second language learning. *Молодой учёный*, 3, 832.
11. Каипбергенова, Д. О. (2020). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАКТИКИ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ НА ОСНОВЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ. In *Инновационное развитие: потенциал науки и современного образования* (pp. 211-213).
12. Orakbayevna, Kaipbergenova Dilbar, MirzakulovIlxom Normuminovich, and Maxmudova Zulfiya Muxiddinovna. "English language teaching methodology for non-native speakers." *Linguistics and Culture Review* 5.S3 (2021): 1721-1725.
13. Пўлатова, Д. А. (2024). ГЛОБАЛ ТАХДИДЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА ИСЛОМ ФАЛСАФАСИ АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ЎРНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 457-466.
14. Akmalovna, P. D. (2024). FEATURES OF THE CONCEPT OF MORAL IMPROVEMENT OF PERSONALITY OF CENTRAL ASIA THINKERS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF EUROPEAN RESEARCH OUTPUT*, 3(2), 244-251.
15. Orakbayevna, K. D. (2022, February). SYNTACTIC AND SEMANTIC FEATURES OF COMPARISON IN ENGLISH, UZBEK AND RUSSIAN LANGUAGES. In *Conference Zone* (pp. 145-147).